

Şahin, Veysel (2010), “Aynadaki Ben/lik “Handan”ın İmgesel Halleri ve Varoluş Süreci”, Roman Kahramanları, S.3, s. 28-34, Temmuz- Eylül

Aynadaki Ben/lik “Handan”ın İmgesel Halleri ve Varoluş Süreci

Veysel ŞAHİN¹

Bireyin soylu bir gerçekle kendi değerlerini fark etmesi, akıp giden zaman içinde kendini yeniden kurma çabasının varoluşsal bir sancısıdır. Bireyin duyumsadığı özgürlük ve kendini tanıma arzusu sanatın, insanı sınır tanımaz yeni varoluşlara çekmesi ile yeni bir anlam kazanır. Bu yeni anlam, aynadaki “ben”liklerin kendini kurma çabasıyla ile itibari âlemde dönüşümler yaşar. Halide Edip Adivar’ın aynadaki “ben” ve “öteki” aksi, arzuların imgeye dönüşüp, bireyin varoluşsal hallerini yansıtmasıyla “Handan” a yeni bir kimlik kazandırır. Kazanılan yeni kimlikler, yazarın zamansal boyutta yaşanan değişim ve dönüşümleri odak noktasına almasıyla benliğini kavrayan bireylerin kimlik sorunlarını çözümler. Bu sorgulamada yazar ve kahramanlar, kendi öykülerini aynanın sırrında yeniden keşfeder.

Aynaya yansıyan ilk benlik, yazarın yaratıcı ve bütünleyici kimliğinin dışı vurumudur. Halide Edip’in benlik aynası, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı, Kurtuluş Savaşı’nın acı yılları ve yeni Cumhuriyet Türkiye’si’nin değişim ve dönüşümlerini içerir. Toplumsal anlamda yaşanan dönüşüm ve değişimler, Türk (Osmanlı) kadınının kendini ve toplumdaki yerini sorgulamasına neden olur ve “*Türk modernleşmesinin kimi özelliklerini bireysel düzeydeki dinamikte kristalleştirir.*” (Durkabaşa, 2007: 231). Bundan dolayı yazarın kendi benliğinden beslenen kahramanlar, içsel ve toplumsal kriz ve sorunların içinde var olur.

Halide Edip Adivar’ın 1912 yılında Tanin gazetesinde tefrika edilen ve aynı yıl kitap halinde basılan “Handan” romanı, kadının/bireyin kendi kimliği ve benliğini kurma çabasının başkaldırıya dönüştüğünü vurgular. Eserin başkişisi “Handan”ın, kendini keşfetme süreci ve kahramanın varoluşsal anlamda yaşadığı çatışmalar, modernleşen yeni Türk kadın imgesinin psiko-sosyal boyutta yeniden anlamlandırılmasını sağlar. Romanda Handan’ın “benlik” aynasındaki imgesel halleri, onun hayat mücadelesinin temellerini

---

¹ Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, ELAZIĞ.
Email: veyselsahin68@my.net.com.

oluşturur. Bu temel mücadele, “Handan”ın kendini keşfetme sürecinin temel imgeleri olarak aşağıdaki hallerden ve hayallerden oluşur.

Aynadaki “Ben”lik “Handan”ın Kadın(sal) Halinin İmgeleri

“...kadının vücudu gibi ruhu da kocasının sahası...” (Adıvar, 2005: 140).

Handan, dönemin yeni kadın imgesinin bir simgesidir. Handan, kadının sadece cinsel bir meta olmadığını ve erkeklerin bedensel ve ruhsal olarak kendilerini kullanmayacağını ortaya koyan sihirli otoriter bir dişidir. Bireysel boyutta kadınlık kimliğini, erilleşen toplumun içinde aklı ile var etmeye çalışan Handan, kendi kararlarını kendi alabilen ve geçmişin deneyimlerini, kadın kimliği içinde eriten kişidir. Yazar, Handan’ın kadınsal kimliği altında kadının toplumdaki ortak “ben”ini keşfederek, kadının zaman, mekân ve nesnelere sinen ruhunu ele alır. Romanda kendi “ben”ini arayan Handan, kendi norm karakterlerinin de taarruzuna uğrar. Geleneksel yaşamın içinde hayatı sorgulamayan ve kadın kimliğini, yataylıktan dikey konuma taşıyamayan Neriman/lar, toplumsal anlamda cinsiyetinin geleneksel rolünü oynayan kadınlardır. Handan’ın, düşünsel olarak yanında yer alan, kendi bireyselliği ve kimliğini sorgulayamayan Neriman, kadının geleneksel yaşam karşısında pasifliğini, aklı ile değil de kalbi ile kuran, yaşam olarak modern, zihin olarak ise Şarklı kadının imgesel halini yansıtarak romanda yer alır.

Romanda geleneksel kadının “ben”lik halleri, kadının modern yaşama aklı ile katılmasını kısıtlayarak onların gerçek anlamda kendi olmalarını önler. Aklını kullanarak geleneksel yaşamın sıradanlığını kıran Handan ise ataerkil söylemin içinde kadınsal kimliğinden sıyrılarak, eserde kendine özgü bir yer edinir. Kadının toplumsal cinsiyetinin rollünden sıyrılarak yeni ideal kimliksel dönüşümler yaşaması, kadının bireysel ve toplumsal kimliğinin imgesel anlamda genişlemesini sağlar. Refik Cemal’in, karısı Neriman’ı düşünsel anlamda sorgulayamayan, her şeye kayıtsız ayak uyduran bir “melek” olarak adlandırması, Neriman’ın, yaşamın sıradanlaştıran ağına takılan ve bu ağı parçalayarak özgürlüğe ulaşamayan kadın olarak vurgulamasına neden olur.

“Neriman’da -bilmem bütün İngiliz terbiyesi alan kızlar öyle mi- sade ve iddiasız hayata kendini bir uyduruşu var. Sonra ruhunda sevdiği adama itaat etmek için çırpınan bir şey var.” (Adıvar, 2005: 18).

Neriman'ın, kadınsal kimliğinin düşünsel ve eylemsel halleri, geleneksel yaşamın modern akışına katıldığını vurgulasa da kendini aşma, yeni bir kavrayışla hayata katılmaktan uzaktır. Neriman, hayatın sıradanlaştıran otoriter normlarına pasif olarak ayak uyduran, hayatın akışını ve kendi benliğinin özgürlüğünü sorgulamadan anne, arkadaş, melek imgelerini üzerinde taşıyan geleneksel kadın imgesinin bir simgesidir. Yazar, toplumda Neriman ve Neriman gibi kadınların modern yaşamda kendini sorgulamayıp bir ot ve çiçek gibi yaşamaya devam etmesini, Handan karakterinin başkaldıran imgesel halleriyle kırmaya çalışır.

“Kendi yeşil ve sakit yuvasının haricinde bir şey bilmek istemiyor. Anaları, büyük anaları gibi burada sakit yaşayıp ölürlen etrafında bütün bir ırkın, bütün bir mülkün, döküldüğünü, sefaletten, her türlü fena ve çaresiz dertten döküldüğünü duymuyordu bile!” (Adivar, 2005: 22).

Neriman'ın etrafına duyarsızlaşması, analarının tahrip olmuş ve yalıtılmış bireysel yaşam deneyimlerine sarılarak kendini sosyo-kültürel yaşamın alt basamaklarına mahkûm etmesi, yazar tarafından kendi bireysel kimliği ve özgürlüklerinden habersiz kadınları eleştirmesine neden olur. Oysa Halide Edip, kadını yaşamın merkezinde yönlendirici bir güç olarak görmeyi arzular. Toplumsal değişim ve dönüşümlerden habersiz, akli ile çevreyi sorgulayamayan “melek” imgesiyle yalıtılmış Neriman/lar, dönemin kendi içine kapanmış çağın akışına bedeni ile katılan kadını vurgular. Ancak romanda “Handan” ve onun kadınsal başkaldırıları, kendi “ben”ini ve özgürlüğünü arayan kadının/bireyin varoluşunu sorgular.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeni kadın imgesinin sesi olan Handan, bağlılık, sadakat ve aşkın yeni yüzüdür. Neriman'ın ülküsel anlamda iyi niyetli pasif yalıtılmışlığı, Handan'ın *“bir vatanperver”* (Adivar, 2005: 23) olarak romana dâhil edilmesiyle kadının erilleşen kimliğinin çok boyutlu şekilde algılanması gerektiğini vurgular.

Handan'ın, Nazım ile yakınlaşması, eril toplumun dünya görüşünü, kadın kimliği içinde eritmesinin bir ön koşuludur. Sultan Abdülhamid'in uyguladığı psiko-sosyal baskı, Nazım gibi sosyalist ve ihtilalci gençlerin yönetimi sorgulayarak yeni bir hayat ütopyası kurmasına neden olur. Yazar, Handan'ı modern kadın imgesinin verileriyle bütünleştirerek, Nazım gibi hayatı, kendini ve kadınlığının hallerini sorgulamasını sağlar. Kendini sorgulayan birey, varoluşsal anlamda özgüven kazanır. Handan'ın bilme, öğrenme arzusu, kadının olaylar karşısında özgüvenle kendini kavramasıdır. *Nitekim “özgüven, yaşamı, hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya yetkin mutlu olmaya layık bir kişi olarak deneyimlenme*

halidir.” (Branden, 2002: 4). Bilgilendikçe kadımsal kimliğinin özgürlüğünü kavrayan Handan, bireysel anlamda cinsel kimliğini ikinci plana iter ve yeni ideal bir kadın imgesi olarak erkeklerin dünyasına girer. Yazar, Handan’ın bireyselleşme sürecinde *“bilme ve olma”* kavramlarını ısrarla vurgulayarak *“kadının dünyaya yüzünü çevirerek yaklaşma(sını) sağlar.”* (Jung, 2009: 36). Dışının sihirli otoritesini toplumun bilinç düzeyine taşıyan Handan, felsefe, edebiyat, tarih, politika ve iktisat gibi sosyal alanlarda kadının da bir şeyler söyleyebileceğini gösterir.

“Handan’la her şey konuştuk Neriman. Senin uykunu getiren içtimaiyat, iktisat, felsefe, hatta politika her şey konuştuk. Yavaş yavaş gözümün önünden onun ziyadar gözlerinin, ziyadar saçlarının nisviyeti uçtu; narin, beyaz göğsünü görmez oldum.” (Adıvar, 2005: 36).

Hayatın içtimai alanlarına katılarak toplumsal anlamda cinsiyetinin rolünden sıyrılan Handan, kendini maksadı için kullanan Nazım’ın aşkını da reddeder. Bir kadın olarak aşkı, gerçek aşkı arzulayan Handan, Nazım’ın maksadının bir imgesi olmak yerine, eşinin arkadaşı ve ruh bütünü olmayı arzular. Nazım’ın maksat için yaptığı evlilik teklifini reddeden Handan, kadının bireysel kimliği ve özgürlüğünü bu evliliğe başkaldırarak yeniden ortaya koyar.

“Beni maksadıyla evlendiriyordu. Beni kendiyile değil de bir rikkat kelimesi, ne bir şefkat nazarı! Hatta bazı zamanlar bana bakarken olan isimsiz güzel şey bile yoktu.” (Adıvar, 2005: 73).

Handan’ın ideal kadın hali, onun kadımsal kimliğini ihlal eden Nazım’a geçit vermez. Çünkü insan, bireyselleştikçe kendi varlığını kavrayıp ve eşit ve özgür bir şekilde kendini kurar. Handan’ın bilinçaltında arzuladığı izdivaç, Nazım’ın maksadının *“kadını olma”* korkusuyla onu, Nazım’ın dünyasından uzaklaştırır. Nitekim *“İnsan her şeyden önce kendini bilmeyi öğrenmeli”* (Taşdelen, 2004: 54) ve kendi gerçekliğini kavramalıdır. Handan’ın ideal bir kadın olarak kendini Nazım’ın bilişsel dünyasının düşleriyle kavraması, onun bir birey olarak yaşamı, dünyayı, beklenti, ümit ve korkularını fark etmesine yardımcı olur. Kadının kendi farkındalığını kavramasında *“içteki olması gerek”* diyen kadınsı sesi duyması, onu bedensel arzusunun ateşi ile yanan erkeğe iter. Bedensel arzuların simgesi olan Hüsnü Paşa, yaşamın büyüsunü bedensel arzular için tahrip eder. Kadının bağlılık ve sadakat duygusunu iğfal eden Hüsnü Paşa, yıkıcı bir güç olarak Handan’ın benliğine dalar.

Handan'ın, kadın olarak Hüsnü Paşa'nın ihanetlerine katlanması, içinde taşıdığı bağlılık arzusundandır. Handan'ın, bağlılık ve sadakat duygusu, kadının erkeğe karşı konulmaz bir şekilde bağlanmasına neden olur. Handan'ın sadakatının sınırsız bir şekilde sömürülmesi ve onun bu duruma izin vermesi, yazarın kadını sadakat abidesi olarak yüceltme isteğinin bir göstergesidir.

“Sen öyle kadınlardansın ki, kocan kim olsa aynı vefa ve temizlikle onun olacaktın. Ben bu benim olan şeyi elimi uzattığım zaman alacağımı biliyorum. Bu benim olan şey de benim elimi uzatacağım dakikaya kadar beklesin.” (Adıvar, 2005: 133).

Handan'ın bir kadın olarak istenildiğinde elde edilebileceği düşüncesi ve erkeğin kadını sömürmesi, yazarın kadın sorunsalı üzerinde durduğu en önemli husustur. Handan'ın kocasının arzuları doğrultusunda özgürlüğünün elinden alınması ve onun kimlik olarak aşağılanması, Handan'ı derinden sarsar. Handan'ın, Hüsnü Paşa tarafından sömürülmesi ve bu yüzden menenjit geçirmesi, kadının bireysel ve toplumsal anlamda maruz kaldığı tahribatın bir sonucudur. Yakalandığı hastalık sonrasında bilincini yitiren Handan, böylece içindeki gerçek “ben”i ile yüzleşir. Bu yüzleşmede Handan, gerçek aşkın Nazım'ın aşkı olduğunu ve Refik Cemal'in bir sevgili olarak tekrardan bu aşkı yaşatacağını düşünmesine neden olur. Yazar, Handan gibi güçlü ve geleneklerine bağlı bir kadının arkadaşı Neriman'ın kocasıyla yakınlaşmasına bilinç yitimiyle izin verir. Zira Handan kendi benliğinin yitik öznesini, bilincini kaybettikten sonra keşfeder. Arzusunun temiz ve saf nesnesi olan erkeğe yönelme, ihanet ve düşüşünün kadın benliğinde ortaya çıkmasına neden olur. Sicilya'da, Mesina Körfezi'ne hâkim bir köyde bilincinin karanlık yönlerini keşfeden Handan, kadın kimliğini çocuk masumiyeti ile yeniden kurar. Yeniden kurulan bu evrende Refik Cemal, Handan'ın içindeki animusun sesi olur. Lakin geçmiş ve gerçekleri tekrar hatırlamasıyla hayatın acı yüzü Handan'ın aynadaki benliğine tokat gibi çarpar. Böylece Handan; *“yaşamın anlamsızlığını aşmaya yönelik girişimde, serüven aramaya...varoluşunu kısıtlayan sınırın ötesine”* (Fromm, 1984: 412) geçmeyi, benliğini parçalara bölerek tamamlar. Handan'ın, Refik Cemal'i sevmesi ve onu öpmesi, ona düşüşü ve ilk günahı hatırlatır. Böylece Handan en büyük günah ve düşüşü yaşar. Oysa Refik Cemal için *“Handan düşmez, düşemez kadınlardandı.”* (Adıvar, 2005: 214). Kadının düşünsel ve ahlaki yönden düşüşü, kadın sorunsalının en büyük açmazıdır. Romanda kadın imgesi, Hz. Âdem ve Hz. Havva mitosuna gönderge yapılarak ortaya konulur ve evrensel anlamda insanın dünyaya cennetten kovulması şeklinde ele alınır. Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'e yasak meyveyi yedirmesi, insanın işlediği ilk günahıdır. Böylece insan, kendi

bireysel yolculuğuna bu ilk günahla başlar. Romanda Handan'ın kadın olarak kendi içtenliğine ve kadınlığına ihanetini yazar, Hz. İsa'ya ihanet eden Yehuda ile özdeşleştirir. Bu da ikinci büyük günahdır.

“ Yehuda, İsa'yı sattığı paraları, feda ettiği ilahi şeyin bahası diye nasıl öğrenerek iade ettiği ve kendini astıysa, ben de bu büyük habis hıyanetin temin ettiği aşkı fırlatıp bir köşede gebermek istiyorum. Ben ve Yehuda Handan ve hıyanet birbirlerine ne kadar uzak şeylerdi.” (Adıvar, 2005: 215).

Handan'ın, ideal kadın imajını, Refik Cemal'e âşık olup yıkması, Yehuda'nın Hz. İsa'yı para karşılığı düşmanlarına teslim etmesi ile özdeş tutulur. Bir kadının yapacağı en büyük günah, arkadaşı ve kocasını aldatmak olarak vurgulanır. Nitekim romanda bilinçsizce işlenen bu ihanet-cinayet, bilincine kavuşan Handan için en büyük yıkım ve düşüş olur. Handan'ın intiharı çağrıştıran ölümü, günahı temizlemeye yönelik bir girişimdir. Yazar, Handan'ın ideal kadın kimliğini, soylu ölümü ile tekrardan yüceltir. Romanda kadın kendi bireyselliği için hayata katılan, özgürlüğünün sınırlarını keşfeden bir imge olarak ele alınır. Romanda anne, melek ve doğurucu kimliği ile ön plana çıkan Neriman/lar, geleneksel kadın simgesidir. Handan ise akli ile kendi bireyselliğini kavramaya çalışan bir kadın olarak ele alınır.

“Ben”lik Aynasında Aşk ve Sevgi Halleri

“Aşk denilen şeyi zaten muharrirlerin tarif ettiği gibi duymadım ve duyamayacağım.” (Adıvar, 2005: 130).

Aşk ve sevgi, insanı değiştirip dönüştüren bir güç olarak varlığın kendini kavramasını sağlar. *“İnsan, aşk ile yaş, sosyal statü, gelenek gibi birçok farklılıkları aşarak ruhundaki sonsuzluk ve özgürlük arzularını gerçekleştirir.”* (Korkmaz, 2008: 136). Romanda aşk ve sevgi, bireyin kendi varlığını kavraması ve özgürlüğe kavuşmasında bir basamak olarak görülür. Romanda *“iç içe geçen aşklar”* (Uluköse, 2006: 76) psikolojik çatışmaların merkezini oluşturur. İnsanı yönlendirici güç olarak diğer insanlarla yaklaştıran aşk ve sevgi, insanın kendi bilinç katmanlarını tanımasını da sağlar. *“Kaçınılmaz evrende aşk, kişisel bir biçim; kişiliğin içinde bulunan duruma karşı koyuş”* (Krich, 2005: 8) olarak kahramanları kendi benliklerine yolculuğa çıkararak aktif güçtür.

“Handan” romanında aşkın imgesel halleri, sevgi ve içtenliğin evreninde büyür. Romanda Refik Cemal'in Neriman ve Handan'a karşı duyduğu sevgi, aşkın bir

dönüşümüdür. Refik Cemal, Neriman'ın melek yüzünü sevgi ve aşkın büyüdü içtenliğiyle kucaklarken Handan'ı ise aşkın içtenlik sesiyle kendinde var eder.

“Ben karımı Âdem aleyhisselâmın Havva'yı sevdiği gibi severim. Fakat yine onun gibi cennete ve cennetin haricinde kadına bir hayat arkadaşı, dünyada beni ve kendisini ebedileştirmek için çocuklar yetiştirecek bir hayat arkadaşı diye bakarım.” (Adıvar, 2005: 20-21).

Yazar, sevgiyi evrensel bir boyutta ele alır ve romanlarında *“sevilerin çoğu ruhsal bir gelişim içinde”* (Uyguner, 1994: 42) insanları değiştirip dönüştürür. Aşk ve sevgi, bu yönüyle bütün insanlığın içinı ısıtan yegâne güçtür. İnsan, aşk ve sevgi edimini kendinde her zaman hazır bulur. Çünkü insan aşka ve sevgiye meyilli bir varlık olarak yaratılmıştır. Refik Cemal'in sev(il)me ihtiyacı, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın temiz ve saf ancak düşüşün, insan olmanın bir ön koşulu olarak görülür. Yazar, insanları saf ve temiz sevgi ile ebedileştirerek romanda Refik Cemal ile Neriman'ı evlilikle ödüllendirir. Bu aşk ve sevgi, gelecek kuşakları temsil eden küçük Handan ve Nazım'ın da doğumunu simgeler.

Romanda Nazım ve Handan'ın aşkları, aşkın düşünsel boyutta ele alınması sağlar. İnsan, yaşadığı çağın tanığı olarak kendine yaratılıştaki verilen aşk ateşini, değişik şekillerde tadar. Nazım'ın Handan'a karşı beslediği aşk, bireyin benlik aynasında maksat aşkına dönüşür. Nazım'ın maksat aşkının simgesi olan Handan, bireysel anlamda kendi benliğinin ötelenip, maksada kurban edilmesine soylu şekilde başkaldırır. Nazım'ın kadının özgürlük açılımı olarak algıladığı aşkı öteleyerek söndürür. Nazım'a göre aşk, kan, ateş ve dumanla şekillenmiş yaşamdır. Nazım'ın benliğindeki aşk hali, maksadın ateşiyle parlar, çünkü Nazım, yaşama kendi ideolojik fikirleriyle bakar ve Handan'ı bu fikirlerin ortağı haline getirmek ister.

“Mukaddes maksadımın çehresi, senelerce beklediğim çehresi sendin Handan. Niçin maksadımı senden çok sevdim zannettin, Handan? O sendin, sen o idin. Yolunda ateşlerde yanmaya, vücudumu zerre zerre en büyük işkencelerle ayırmaya razı olacağım maksadımın siması sendin Handan.” (Adıvar, 2005: 85).

Sosyalist ve ihtilalci Nazım'ın aşkının siması olan Handan, varlığını maksadı içinde eriten Nazım'dan uzaklaşır. Nazım'ın ruhsal aşkını, Hüsnü Paşa'nın bedensel aşkı ile ortadan kaldıran Handan, aşkın cinsel ve maddesel yönünü bir siyah perde gibi üzerine giyer. Bu durum Nazım'ın aşk acısı ile hapisanede intihar etmesine ve romanda ilk aşk intiharının ortaya çıkmasına neden olur.

Handan'ın benlik aynasında bedensel aşkın imgesi olan Hüsnü Paşa, aşkın büyüüne inanmayan sömürücü bir güçtür. Handan'ın aşk hayallerini, kirlenmiş arzularıyla tahrip eden Hüsnü Paşa, aşkın nefrete, nefretin de kine dönüşmesine sebep olur. Avrupa'da "düşmüş" kadınlarla aşk yaşayan ve bunu Handan'a çekinmeden söyleyen Hüsnü Paşa, Handan'ın içindeki "öteki"yi uyandırır. "Öteki"nin baskısıyla aşk buhranı yaşayan Handan, bilincini tahrip eder. İçsel bir mücadele yaşayan başkışı, zihin kontrolünü kaybederek geçmişte yaşadığı ve yitirdiği aşkı tekrardan şimdide bulmaya çalışır.

Romanda benlik aynasına yansıyan aşk, Handan'ın bilincini yitirmesi ve çok sevdiği Neriman'ın kocası Refik Cemal'e âşık olmasıyla ortaya çıkar. Bilinçaltına bastırılan ve Hüsnü Paşa'nın sömürüleriyle sarsılan aşk duygusu, bilincin silinmesiyle bilinçaltının karanlık mahzeninden dışarıya sızar.

"Ben onu seviyorum, körlerin ziyayı sevdiği gibi seviyorum. O yanımda olmasa bütün hayat vazifelerim duracak zannediyorum. Ne vakitten beri onu seviyorum? Nereden geliyorum? O nereden geliyor. Hayatımda ancak birbirini takip eden güneşli mes'ut günler var, bir de bu günlerin saadetini, güneşini yapan Refik Cemal." (Adıvar, 2005: 204).

Kahramanın bilinçaltının karanlığında sessizce büyüyen Refik Cemal aşkı, bilinç yitimiyle ortaya çıkar. Çünkü *"bilinçaltımızda hiç bitmeyen, bilince henüz çıkmamış olgular vardır."* (Jung, 1997: 67) Handan'ın *"Ne vakitten beri onu seviyorum?"* demesi Refik Cemal'e duyduğu aşkın kaynağını bize gösterir. Nereden geldiğini bilmediği bir duyguyla Refik Cemal'e âşık olan ve kendi arzularının nesnesine kavuşan Handan, sevgi ve aşkın kaynağını hatırladıkça aşkın cinayet gibi bir ihanet üzerine kurduğunu anlar. Onun içtenlikle dolu aşkını, arkadaşının eşinin kalbinde araması, ideal aşkın anatomisi tahrip eder. Nitekim romanda aşk ve ihanet acısıyla tekrardan hastalanan ve ölümü bekleyen Handan, aşkın ruhsal anlamda kişiyi değiştirip dönüştürdüğünü kavrar. Aşk, sayesinde kadınlığını ve kendi "ben"ini kavrayan Handan, içindeki "ben"in baskılarıyla ihanetinin acısının kurbanı olarak ölür.

Kendi "ben"ini ideal bir maksat etrafında kuran kişiler, aşk acısını, ölümün yüzü ile karanlık bir yapıya dönüştürür. Nazım'ın ideal aşkı için ölümü, Handan'ın bilinçaltında bastırıldığı duygularının bilinç yitimi ile ortaya çıkması aşkın arzusunun nesnesine dönüşmediği vakit ne kadar yıkıcı bir güç olduğunu gösterir.

Aynadaki "Ben"lik ve "Öteki"nin Çatışması: Başkaldırı Hali

Zihinsel kurgunun engel tanımaz ruhu, var olanın yaratıcı bir güçle yeniden anlamlandırılmasıyla insana kendini yeniden tanıma fırsatı sunar. Kendini tanıyan ya da

bireyselleşme yolunda adım atan birey, birçok çatışmayla yüz yüze gelir. İnsanın yataylıktan dikeyliğe ya da dikeylikten yataylığa ruhsal ve bedensel olarak geçiş ve dönüşümleri, varoluşsal sancı ve parçalanmaları da beraberinde getirir. Kendi özgürlüğünün sınırlarını keşfetmek için atılan her adım, benlik aynasında bir sırrın daha keşfedilmesidir. Her keşif, var olmanın dayanılmaz sancısını idrak etmenin bir ön koşuludur. Bergson'a göre: "*Var olmak değişmek, değişmek olgunlaşmak, olgunlaşmak ise sonsuza kadar yaratmaktır.*" (Randall, 1999: 35). Var olmanın dayanılmaz acısını duyumsamak ve yeni bir benlik kurmak, insanın kendini tanıması ve bilmesinin en önemli şartıdır. İnsanın kendini ve varoluşunu gerçekleştirmek için her şeyden önce benlik kurması, inşa etmesi gerekir. "*Benlik, kişinin örgütleyici ilkesi...düzeni örgütleme ve birleşmenin arketipi*" (Randall, 1999: 39) olarak insanı çepeçevre saran bir ağdır. İnsan, benliği sayesinde kendini var eder. İnsanın içsel savaşlarının nedeni, çekirdek (bireysel) benliği kurma, keşfetme çabasıdır. İnsan, "ben" olmak, kendisini bilmek ve varoluşsal sürecini tamamlamak için devamlı savaş veren tek canlıdır. Bu savaş özünde ontolojik kökenlidir.

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında "ben"lik inşa etme çabası, kahramanların sıradanlaşan yaşam akışına başkaldırı niteliği taşır. Bu yüzden roman karakterleri hep bir çatışma içerisindedir. "Handan" romanının başkişisi de içsel sancıların bilinç düzeyine çıkmasıyla benlik kargaşası yaşar. Kendi "ben"i ile "öteki ben"i arasında sıkışan Handan, bireysel bir başkaldırıyla "*başka ben*"lere (Uygur, 1997: 30) bölünür. Her "başka ben", Handan'ın bilinçaltında bastırdığı "öteki"leri ve "öteki" kılınmış şeyleri bilinç düzeyine taşır. Handan, kendi varoluşunun anlamı ve ereğine, bilinç katmanlarını parçalayarak ulaşır.

Romanda Handan'ın kendi "ben"ini parçalara bölmesi, "öteki ben" ile çatışmalar yaşamasına neden olur. "Ben" kurma, benliğin karanlık mahzenlerine dalma, gerçeğin kişileri sıkıştırıp parçalara bölmesi sonucunda oluşur.

Handan'ın "ben" hali "öteki ben"inin sıkıştırmaları sonucunda ortaya çıkar. Böylece Handan kendi "ben"i ile "öteki ben"i arasında amansız bir savaş yaşar. Bu savaş, bilinçaltında yaşanan arzu, özlem ideal kadın olma arzusu ile çatıştıkça Handan bilinç düzeyinde kırılma, parçalanmalara maruz kalır. Jung; "*Bilinç, bilinçaltının uçurumları ile çepeçevre sarılmıştır. Görünüşte, kendinden emin ve güven vericidir. Ashında kolay kırılır temeli sallantı içindedir.*" (Jung, 1997: 67) der. Handan'ın bilinçaltındaki bastırılmış kadını kimlik, kıskançlık, ideal kadın olma güdüsü, bilme ve aşk arzusunun sancıları,

benlik karmaşası yaşamamasının önemli sebebidir. Handan, bildikçe, bilgili oldukça ve kendini ideal kadın imgesine dönüştürdükçe kadının cinsiyet rollerine ötekileşir. Onun içsel arzularını, geleneksel ve ahlaki normların baskısıyla bilinçaltına atması, ruhsal olarak benlik aynasının kırılıp parçalanmasına neden olur. Bu nedenle Handan cinsel kimliği ile ideal kadın kimliği arasında sıkışır.

Handan'ın, varoluşsal sancılarının ilk hali "ben" olma halidir. Romanda Handan'ın "ben" olma hali bireyin/kadının kendini ve dünyayı kavraması, çağın sesi olarak ortaya çıkmasını sağlar. Kendi "ben"ini çağın bilgileri ile donatan Handan, "*içsel nesnelere*"ni (Koçak, 1995: 18) kendi "ben"inin inşası için kurucu bir unsur olarak görür. Kendi "ben"ini Nazım'ın etkisine girerek öteleyen Handan, onun etkisinden kurtularak kendi özgün ve özgür kimliğine kavuşur. Handan'ın "ben"inin Nazım'ın maksadı için simgeleşmesi, onun kendini tanımada büyük bir katkı sağlar. Bireyselleşme sürecinde kendi varlığını kavrayarak Nazım'ın maksat evliliğine hayır diyen Handan, bireysel anlamda kendi "ben"ini inşa etmede ilk büyük adımı atar.

"İlk defa olarak ikimizin beraber olduğumuz bir yerde ben cazibe merkeziydi. Fakat o buna memnun görünmüyordu. Nihayet Nazım'ın yanında sakit ve miskin durmaktan ilk defa kurtulmuş eski ben olmuştum. Ne bahtiyar bir gündü bilsen." (Adıvar, 2005: 59).

Handan'ın kendi "ben"ini fark etmesi, onun özgürlüğe giden yolda ilk adımıdır. Eril "ben"likler içinde kendine yer edinmek için bireysel başkaldırılarda bulunan Handan, toplumsal anlamda kadının "ben" sorunsalını bir özgürlük olarak açılar. Nazım'ın ideal bir kadın olarak tutkunu olduğu Handan ile evlenmek istemesi, Handan'ın bir kadın olarak kendi "ben"ini kavraması sonucunda olur. Ancak Handan, maksat evliliği ile kendi benliğini öteleyen Nazım ile evlenmeyi uygun bulmaz. Artık Handan, kendi benliğinin özgürlüğünü keşfetmiştir. Çünkü "*Bireyin şekillenmiş benliği gerçekten de kimse ile evlenemez. O, sürekli bir izolasyondadır.*" (Laing, 1993: 88). Handan'ın "ben" hali onun bedensel aşkı olan Hüsnü Paşa ile olan aşkını da etkiler. Ötekileşmiş bir kimlik olarak Handan'ın kadın halini sömüren Hüsnü Paşa, "*düşman olarak algıladığımız bazı kişilerin ...gölgesi*" (Stevens, 1998: 68) olarak Handan'ın "ben"ini işgal eder. "*Ben ve Öteki arasındaki ikilik*" (Çamuroğlu, 1999: 44) Hüsnü Paşa ile evlenmeye parçalanmış bir benlik haline dönüşür. Hüsnü Paşa'nın "öteki"leşmiş kadınlarla ilişkiye girerek Handan'ın benliğini parçalaması, Handan'ın ideal kimliğinin ötelenerek silinmesine neden olur.

“Şimdi senin arkandan bakarken bütün bu müthiş, nihayetsiz bir yekün gibi birikmiş benliğimin seninle beraber gittiğini görüyorum...” (Adıvar, 2005: 127).

“Aramıza soktuğun yabancı hayallerin ördüğü duvarlar o kadar kalın ki, başım ve kalbim oraya çarparak parçalansa onlar yine yıkılıp seni göstermeyecekler.” (Adıvar, 2005: 129).

Handan’ın, Hüsnü Paşa’nın ihanetleri sonrasında “ben”ini parçalaması uğrar. Handan’ın bilinç yitimi, “öteki ben”in aşk arzusuna dönüşerek ortaya çıkmasına sebep olur. Bilinç yitimi, *“şeyleşme tipidir. Daha doğrusu, şeyleşmenin başka biçimidir. Bütün şeyleşme bir unutmadır.”* (Jacoby, 1996: 29). Kendi “ben”ini tahrip edip saf benliğin sınırsız kıyılarında şeyleşip dolaşan Handan, yitik bilincini Refik Cemal’in yüzü ile doldurur. Halide Edip, işlenecek aşk günahını; “ben”in olmadığı ya da bilincin parçalandığı bir ana sıkıştırarak kadının masumiyet imgesi olarak yüceltir. Yazara göre ideal bir kadının bilinçli bir halde arkadaşının kocasına âşık olması veya yasak ilişki yaşaması mümkün değildir. Enginün; *“Halide Edip evlilik dışı ilişkileri hiç hoş göremez... Handan’da olduğu gibi zihin kontrolünün ortadan kalkması hallerinde razı olur.”* (Enginün, 1989: 54)

Handan’ın zihinsel kontrolünü yitirdikten sonra kendi “ben”ini kurmak için yeni bir içsel yolculuğa çıkması ve bu yolculukta yitirdiği Nazım aşkının Refik Cemal’in bedeninde yeniden doğmasını sağlar.

“Bir bebe, bir bebe daha var. Siyah bukleli. Onu dövüyorum ben. Fakat ben de küçüğüm. Sonra mavi gözlü bir çocuk onu kurtarıyor. O çocukla sabahleyin ders odasında beraberdik. Hesabını bilmiyordu ben öğrettimdi...”

İçimde bir karanlık köşesinde Refik Cemal’i görüyorum. Ona doğru gidiyorum. Bilmek içimdeki birçok kırık şeyleri birbirine bağlamak için yanıyorum.” (Adıvar, 2005: 206).

Handan’ın bilincini yitirdikten sonra “Öteki ben”i ile karşılaşması “öteki”nin istilasına uğrayan bilincin kendini fark etmesine neden olur. Handan’ın içindeki küçük bebe, onun yeniden inşa etmeye çalıştığı “ben”in bir imgesidir. Ancak silinen bilinç, onu ötekinin günahının mabedine sürükler. Refik Cemal’e duyulan aşk, Handan’ın içindeki “öteki” kadını dışarıya çıkarır. Handan, “öteki ben”inin arzusunun nesnesine yöneldikçe ıstırap çeker. *“İnsan kendini yitmiş, çevresindeki şeylere gömülüp batmış gibi duyar; ötekileşmedir bu.”* (Gasset, 1995: 38) diyen Gasset, bireyin her yitip gittiğinde “öteki” tarafından kuşatıldığını belirtir. Handan’ın geçmişe dönük her yeni anısı, onun bilinçlenip

tekrardan ideal benliğe kavuşması sağlar. Ancak her yeniden bilinçlenme ona ihanetin acı çığlığını hatırlatır.

“Ben o kadar korkmuş, o kadar tefessüh etmiş bir leke, bir et parçasıyım, başka bir şey değil, değil cennette hatta cehennemden en yakıcı en işkence edici derinlikleri bile beni kusup atmadı. Ben ebediyen hiçbir yerde kendime yer bulamamalıyım.” (Adıvar, 2005: 216).

Handan’ın ihanetiyle ortaya çıkan “öteki ben”i, sadakat ve bağlılığın masumiyetini yitdiği için kendini ötekine dönüştürmüştür. Handan’ın kendi “ben”ine yabancılaşması, her şeyden önce onun kendi “ben”ini, olumsuz “öteki”nin karanlık evreninde görmesiyle trajik çatışmaya dönüşür. Böylece kahraman kendi benliğinin içinde oturan ideal insan olmaktan çıkarak parçalanmış bir benlik sergiler. Kişinin kendini cennetten kovdurarak cehennemden en yakıcı ve karanlık derinliklerine mahkûm etmesi, bireysel anlamda kişinin kendine öteki olmasıdır. *“Birey düşünsel yuvasında ötekileşen değerlerle her yüz yüze gelişinde kendini “öteki” ve parçalanmış olarak bulur.”* (Şahin, 2010: 28). Düşünsel olarak parçalanmışlığı duyumsayan Handan da kendi bedenini bir ihanet sebebi olarak görür. Handan’ın “öteki ben”inin bedensel arzusuna olan ihanet hali, onun hayata başkaldırmasıyla ontolojik kökenli bir soruna dönüşür. Handan’ının intihar eder gibi bu günahın bedelini ödeyerek ölmesi, “öteki ben”i bir protestodur. *“Melek ve şeytan” imgelerinin aynı bedende ortaya çıkışı*, (Aytemiz, 2001: 19) Handan’ın “ben”iyle “öteki ben”i arasında çatışmaların imgeleşen yüzüdür.

Romanda benlik aynasında “ben” ve “öteki” arasında çatışma yaşayan Handan, aşk, başkaldırı, kıskançlık, bilinç parçalanması/yitimi, günah kavramlarıyla kadının özgürleşme sürecinde yaşadıklarını imgelerin diliyle ortaya koyar.

Genel Çıkarım

“Handan” romanı bireyselleşme sürecinde kadının yaşadığı varoluşsal problemlere değinir. Halide Edip, Handan karakteri ile dönemin kadınlarının yaşadığı bireysel ve toplumsal çatışmaları eril söylemin içinde var eder. Yazar, romanda Handan’ın yaşadığı değişim ve dönüşümlerle, Türk kadının yeni bir bakışla değerlendirilip sorgulanması gerektiğini vurgular. Yazarın benlik aynasında “Handan”ın imgesel hallerini varoluşsal bir başkaldırı olarak ele alması, kadının kendini kurmak için yaşadığı çatışmaları belirtmeye yöneliktir. Sonuç olarak; “Handan” romanı, kendi benlik aynasını kurmaya çalışan Osmanlı kadınının varoluş mücadelesinin psiko-sosyal boyutunu yansıtır.

Kaynakça

- Adivar, Halide Edip (2005), **Handan**, Özgür Yay., İstanbul.
- Aytemiz, Beyhan Uygun (2001), “*Halide Edip Adivar ve Feminist Yazın*”, **Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Branden, Nathasel (2002), **Kadının Özgüveni**, Sistem Yay., İstanbul.
- Çamuroğlu, Reha (1999), **Dönüyordu**, Om Yay., İstanbul.
- Durakbaşı, Ayşe (2007), **Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yay., İstanbul.
- Enginün, İnci (1989), **Halide Edip Adivar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Fromm, Erich (1984), **İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri I** (Çev. Şükrü Alpagut), Panel Yay., İstanbul .
- Gasset, Ortega Y. Jose (1995), **İnsan ve Herkes** (Çev. Nevriye Gül Işık), Metis Yay., İstanbul.
- Jacoby, Russel (1999), **Belleğini Yitiren Toplum** (Çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Jung, Carl Gustov (1997), **Bilinç ve Bilinçaltının İşlevleri** (Çev. Engin Büyükinel), Say Yay., İstanbul.
- Jung, Carl Gustov (2009), **Dört Arketip** (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yay., İstanbul.
- Koçak, Orhan (1995), **İmgenin Halleri**, Metis Yay., İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2008), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yay., Ankara.
- Krich, A. (2005), **Aşkın Anatomisi** (Çev. Mehmet Harmancı), Say., Yay., İstanbul.
- Laing, R. D. (1993), **Bölünmüş Benlik** (Çev. Selçuk Çelik), Kabalıcı Yay., İstanbul.
- Nermi, Uygur, (1997), **Edmund Hussrel’de Başkasının Ben’i Sorunu**, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Randall, William (1995), **Bizi ‘Biz’ Yapan Hikâyeler** (Çev. Şen Sürer Kaya), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Stevens, Anthony (1999), **Jung** (Çev. Ayda Çayır), Kaknus Yay., İstanbul.
- Şahin, Veysel (2010), “*Oğuz Atay’ın Anlatılarında Ben, Öteki ve Benlik*”, **Türk Dili**, S. 697, s. 23-31, Ocak.
- Taşdelen, Vefa (2004), **Kierkegaard’da Benlik ve Varoluş**, Hacettepe Yay., Ankara.
- Uluköse, Güven (2006), **Halide Edip Adivar**, Kastaş Yay., İstanbul.
- Uyguner, Muzaffer (1994), **Halide Edip Adivar**, Bilgi Yay., İstanbul.